

Зміна запобіжного заходу на більш суворий

Change of a preventive measure for a greater one

Руслан Білокінь

Ключові слова:

система запобіжних заходів, особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою, підстави зміни запобіжного заходу.

Key words:

system of preventive measures, personal liability, personal surety, bail, house arrest, detention, grounds for preventive measure change.

Постановка проблеми. З метою забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого під час здійснення кримінального провадження до нього застосовуються запобіжні заходи у випадках та порядку, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). Загальноприйнятим є твердження про те, що в разі невиконання обов'язків, які поклалися на підозрюваного, обвинуваченого під час застосування запобіжного заходу, його процесуальне становище має погіршитися шляхом застосування більш жорсткого запобіжного заходу. Втім, аналіз норм КПК України свідчить про неадекватності правового регулювання цього питання, що обумовлює необхідність його наукового дослідження.

Проблемі зміни запобіжного заходу на більш суворий у своїх роботах приділяли увагу А.Я. Дубинський, Г.М. Ветрова, П.С. Елькінд, З.Ф. Ковріга, В.В. Рожнова, Д.А. Ліпінський, І.Л. Петрухін. Проте проблема зміни запобіжного заходу на більш жорсткий у працях вказаних науковців розглядалася лише фрагментарно, у контексті дослідження інших проблем теорії кримінального процесу.

Мета статті. Метою статті є аналіз норм кримінального процесуального законодавства щодо регламентації підстав та процесуальної форми зміни запобіжного заходу на більш жорсткий, виявлення недоліків правового регулювання та розроблення пропозицій щодо вдосконалення КПК України.

Виклад основного матеріалу. Запобіжні заходи – це сукупність превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого через певне обмеження його особистих прав¹. Відповідно до ч. 1 ст. 176 КПК України системі запобіжних заходів становлять: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою.

Зміна запобіжного заходу на більш суворий потребує визначення їх чіткої ієрархії. На сьогоднішній день це питання вирішене на законодавчому рівні. Зокрема, в ч. 3 ст. 176 КПК України визначено, що «найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою»². Тобто за мірою зростання суворості запобіжні заходи розташовуються таким чином: особисте зобов'язання → особиста порука → застава → домашній арешт → тримання під вартою³.

При всій простоті та очевидності, на перший погляд, цього питання, воно по-різному трактувалося науковцями. Зокрема, на думку І.Л. Петрухіна, за ієрархією запобіжні заходи мали б бути розташованими таким чином: найсуворіший – тримання під вартою; далі – підписка про невиїзд (оскільки реально обмежує право громадян на пересування); на третьому місці – застава (необхідно відшукати і внести певну грошову суму); далі – особиста порука (не потребує наявності коштів в момент прийняття рішення)⁴.

¹ Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : [навч. посіб.] / [Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Хабло, О.В. Римарчук]. – 4-те вид., перероб. і доповн. – К. : КНТ, 2016. – С.118.

² Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

³ Кримінальний процес : [підручник] / [В.В. Коваленко, Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний]. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – С. 167.

⁴ Петрухін І.Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И.Л. Петрухін. – М. : Наука, 1989. – С. 144.

Не погоджуючись із вищенаведеною думкою, підтримуємо позицію законодавця, який більш правильно підійшов до визначення ієрархії запобіжних заходів у ч. 1 ст. 176 КПК України.

Рішення про застосування запобіжного заходу приймає слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів, оцінюючи всі докази в сукупності та враховуючи наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України. Обираючи запобіжний захід, який не пов'язаний з триманням під вартою, слідчий суддя, суд зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, визначених у ч. 5 ст. 194 КПК України. Так, підозрюваного, обвинуваченого можуть зобов'язати: 1) перебувати до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та / або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю⁵.

Якщо підозрюваний, обвинувачений не виконуватиме цих обов'язків, то його процесуальне становище має погіршитися, шляхом застосування більш суворого запобіжного заходу. Проте аналіз норм КПК України свідчить, що загальної норми, яка б закріплювала таке правило, закон не містить.

Положення щодо зміни запобіжного заходу на більш суворий вказано у таких нормах: ч. 2 ст. 179 КПК України, де передбачено, що підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення; ч. 4 ст. 8, 10 ст. 182 КПК України, де визначено, що, якщо підозрюваний, обвинувачений порушив покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави, а слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу.

Щодо особистої поруки та домашнього арешту, то законодавець подібних вимог не закріпив. А тому виникає запитання: які заходи кримінальної процесуальної відповідальності мають бути застосовані в разі невиконання обов'язків, які поклалися на підозрюваного, обвинуваченого під час їх застосування?

Так, відповідно до вимог ч. 5 ст. 180 КПК України в разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків кримінальна процесуальна відповідальність у вигляді грошового стягнення накладається на поручителів. Але ніяких додаткових обтяжень щодо підозрюваного, обвинуваченого законодавець не визначив.

Вважаємо, що це є недоліком правового регулювання. Адже притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності поручителів не спричиняє негативних наслідків для самого підозрюваного, обвинуваченого, що, відповідно, не гарантує виконання покладених на нього кримінальних процесуальних обов'язків. Очевидно, що заходом кримінальної процесуальної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого у цих випадках має бути зміна запобіжного заходу на більш суворий.

Цікавим для нашого дослідження є порівняння особистого зобов'язання, особистої поруки та застави з позиції гарантій виконання обраних обов'язків.

Так, під час особистого зобов'язання за невиконання обов'язків, які поклалися на підозрюваного, обвинуваченого, кримінальну процесуальну відповідальність буде нести сам підозрюваний, обвинувачений (ч. 2 ст. 179 КПК України).

В разі невиконання кримінальних процесуальних обов'язків, які поклалися на підозрюваного, обвинуваченого під час застосування особистої поруки, гарантими дотримання її умов виступають поручителі. Тому у ст. 180 КПК України визначено порядок застосування заходів кримінальної процесуальної

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

відповідальності до поручителів, а не до самого підозрюваного, обвинуваченого. Вважаємо, що і до підозрюваного, обвинуваченого також мають застосовуватися заходи кримінальної процесуальної відповідальності.

Для порівняння можна навести положення ст. 182 КПК України, які визначають наслідки невиконання обов'язків, що поклалися на особу під час застосування застави. Адже у ч. ч. 8, 10 вказаної норми визначено, що, якщо підозрюваний, обвинувачений порушив покладені на нього обов'язки, застава звертається в дохід держави, а щодо нього вирішується питання про застосування застави у більшому розмірі чи обрання іншого запобіжного заходу.

Слід звернути увагу на те, що при застосуванні застави грошові кошти, як правило, вносяться не самим підозрюваним, обвинуваченим, а іншою особою – заставадцем. А тому застава має спільні ознаки із особистою порукою. Зокрема, І.Л. Петрухін відзначає, що відмінність між цими запобіжними заходами полягає в тому, що під час обрання застави інша особа (заставадавець) ставить перед необхідністю відшукати і внести певну грошову суму, а на момент обрання особистої поруки іншій особі (поручителю) грошова сума не потрібна⁶.

Незважаючи на подібність застави та особистої поруки, законодавець не уніфікував наслідки невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов їх застосування.

Аналогічна ситуація склалася і під час регламентації домашнього арешту в ст. 181 КПК України. Немає вказівки про зміну запобіжного заходу на більш суворий і в загальних положеннях застосування чи зміни запобіжного заходу. В ч. 6 ст. 195 КПК України ми можемо знайти лише положення про те, що відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу, який не пов'язаний з позбавленням волі або має вигляд домашнього арешту.

І лише на підставі системного аналізу норм КПК України (ст. ст. 177, 183, ч. 6 ст. 195) можна дійти висновку, що невиконання обов'язків, які поклалися на особу під час обрання домашнього арешту, є підставою застосування більш суворого запобіжного заходу, яким є тримання під вартою.

Відсутність прямої вказівки законодавця щодо цього питання обумовило те, що під час ухвалення рішення про застосування домашнього арешту особа, як правило, не попереджається про можливість та підстави його зміни на тримання під вартою. Зокрема, в резолютивній частині ухвали Костопільського районного суду Рівненської області від 16 грудня 2015 року вказано: «Обрати відносно обвинуваченого ОСОБА_2 запобіжний захід у виді домашнього арешту строком на два місяці з дня винесення даної ухвали по 14 лютого 2016 року з покладанням на нього наступних обов'язків: 1) заборонити обвинуваченому ОСОБА_2 залишати житло – квартиру АДРЕСА_1 з 19-00 години до 7-00 години наступної доби; 2) прибувати до суду за першою вимогою. Ухвалу про обрання відносно ОСОБА_2 запобіжного заходу у виді домашнього арешту надіслати для виконання до Костопільського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Рівненській області за місцем проживання обвинуваченого»⁷.

В теорії кримінального процесу відзначається, що однією з умов кримінальної процесуальної відповідальності є покладання на учасника кримінального провадження процесуального обов'язку, що складається з комплексу таких дій: доведення обов'язків до відома учасника кримінального провадження, їх роз'яснення, попередження про можливість погіршення процесуального становища у разі невиконання цих обов'язків⁸.

У зв'язку з цим вважаємо, що в резолютивній частині ухвали про застосування будь-якого неізоляційного запобіжного заходу має бути вказівка на наслідки невиконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого процесуальних обов'язків. Адже відсутність такого роз'яснення може поставити під сумнів наявність підстав зміни запобіжного заходу на більш суворий.

⁶ Петрухін І.Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И.Л. Петрухин. – М.: Наука, 1989. – С. 144.

⁷ Ухвала Костопільського районного суду Рівненської області від 16 грудня 2015 року у справі № 564/702/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55946472>.

⁸ Заходи забезпечення кримінального провадження: [наук.-практ. посіб.] / [О.І. Богатирьова, А.О. Галай, О.З. Гладун та ін.]; за заг. ред. В.Т. Маляренка. – К.: Національна академія прокуратури України, 2015. – С. 142–143.

Аналіз судової практики свідчить про те, що під час звернення з клопотанням про зміну запобіжного заходу на більш суворий слідчі посилаються на положення ч. 2 ст. 179 КПК України. Зокрема, в ухвалі слідчого судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 3 серпня 2016 року вказано, що слідчий Білоцерківського відділу поліції ГУ НП в Київській області звернувся з клопотанням, погодженим з прокурором, про зміну запобіжного заходу з домашнього арешту на тримання під вартою. В мотивувальній частині цього клопотання слідчий посилався на те, що відповідно до ч. 2 ст. 179 КПК України підозрюваному письмово під розпис повідомлено покладені на нього обов'язки та роз'яснено, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення⁹.

Відповідно, і в окремих ухвалах про застосування домашнього арешту слідчі судді в резолютивних частинах вказують про роз'яснення підозрюваному наслідків невиконання покладених на нього обов'язків, які закріплені у ч. 2 ст. 179 КПК України (ухвала слідчого судді Обухівського районного суду Київської області від 19 серпня 2016 року¹⁰).

Але ст. 179 КПК України не регулює загальні положення застосування запобіжних заходів, а стосується лише правил застосування особистого зобов'язання, а тому не може застосовуватися при обранні інших запобіжних заходів.

Вирішенню цієї проблеми посприяло б закріплення загального положення про наслідки невиконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, які на нього поклалися під час застосування запобіжного заходу. А тому положення, яке міститься у ч. 2 ст. 179 КПК України, слід передбачити серед загальних правил застосування запобіжного заходу.

Таким чином, з метою уніфікації наслідків невиконання кримінальних процесуальних обов'язків, які поклалися на особу під час застосування неізоляційних запобіжних заходів, пропонуємо ч. 5 ст. 194 КПК України доповнити правилом такого змісту: «Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід». Відповідно, ч. 2 ст. 179 КПК України має бути видалена.

Про вказані наслідки підозрюваного, обвинуваченого слід попереджати. А тому ч. 2 ст. 196 КПК України варто доповнити відповідним положенням: «В ухвалі про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, зазначаються конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 цього Кодексу, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого, та у випадках, встановлених цим Кодексом, строк, на який їх покладено, та роз'яснюється, що в разі їх невиконання може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід».

Таке роз'яснення має ще й психологічне навантаження, адже підозрюваного, обвинуваченого повідомляють про загрозу погіршення його процесуального статусу в разі невиконання покладених на нього процесуальних обов'язків. Це, в свою чергу, буде мотивацією дотримання умов обраного менш тяжкого запобіжного заходу та способом реалізації каральної функції кримінальної процесуальної відповідальності.

Окремої уваги заслуговує аналіз положення, закріпленого у ч. 2 ст. 179 КПК України, де вказано, що «підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати»¹¹.

Адже така законодавча норма обумовлює запитання: чи можна застосовувати одночасно зміну запобіжного заходу на більш суворий та накладення грошового стягнення? Чи слід застосовувати лише один із цих заходів кримінальної процесуальної відповідальності? А якщо вказані заходи застосовувати одночасно, то як тоді співвідносити це правило з положенням, закріпленим у ст. 61 Конституції України, де вказано,

⁹ Ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 3 серпня 2016 року у справі № 357/8486/16-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59432718>.

¹⁰ Ухвала Обухівського районного суду Київської області від 19 серпня 2016 року у справі № 372/5242/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59799314>.

¹¹ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення?

Аналіз судової практики свідчить про те, що в разі неявки підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суддя, як правило, ухвалює рішення про привід цієї особи та накладення грошового стягнення¹². Таке рішення ухвалюється на підставі положень ч. 1 ст. 323 КПК України, де вказано: «Якщо обвинувачений, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не прибув за викликом у судове засідання, суд відкладає судовий розгляд, призначає дату нового засідання і вживає заходів до забезпечення його прибуття до суду. Суд також має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого та / або ухвалу про накладення на нього грошового стягнення в порядку, передбаченому главами 11 та 12 цього Кодексу»¹³.

Втім, заслуговує на увагу думка Р.Л. Хачатурова та Д.А. Ліпінського, які вважають, що в разі порушення підозрюваним, обвинуваченим процесуальних обов'язків на нього через особливий процесуальний статус не може накладатися процесуальний штраф. Тому в разі ухилення підозрюваного, обвинуваченого від слідства чи суду, впливу на свідків, потерпілих або інших обвинувачених, які дають правдиві показання, до нього слід застосовувати захід процесуальної відповідальності у вигляді зміни запобіжного заходу на більш суворий¹⁴.

У доречності такого твердження нас переконує аналіз норм кримінального процесуального законодавства інших країн. Адже, на відміну від вищенаведеного положення ч. 1 ст. 323 КПК України, кримінальне процесуальне законодавство багатьох країн світу не визначає можливості застосування до обвинуваченого грошового стягнення.

Так, в ч. 2 § 230 КПК ФРН вказано, що якщо неявка підсудного недостатньо виправдана, то приймається рішення про його примусовий привід чи про арешт¹⁵. В ч. 5 ст. 321 КПК Молдови визначено, що у разі необґрунтованої неявки підсудного до суду судова інстанція має право ухвалити рішення про його привід і застосувати до нього запобіжний захід або замінити його іншим заходом, який забезпечить його явку до суду¹⁶. Аналогічне положення міститься і в ст. 209 КПК Естонії¹⁷.

У зв'язку із вищенаведеним вважаємо, що заходом кримінальної процесуальної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого в разі його неявки до суду має бути застосування запобіжного заходу (якщо раніше такий не був застосований) чи зміна раніше обраного запобіжного заходу на більш суворий.

А тому положення ч. 1 ст. 323 КПК України має бути викладене в такій редакції: «Якщо обвинувачений, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не прибув за викликом у судове засідання, суд відкладає судовий розгляд, призначає дату нового засідання і вживає заходів до забезпечення його прибуття до суду. Суд також має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого та ухвалу про застосування запобіжного заходу чи зміну запобіжного заходу на більш суворий».

Висновки. Запропоновані зміни та доповнення до КПК України щодо законодавчого закріплення наслідків невиконання обов'язків, які поклалися на підозрюваного, обвинуваченого під час застосування запобіжного заходу, підстав та порядку їх реалізації, сприятимуть забезпеченню належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого під час здійснення кримінального провадження.

¹² Ухвала Солонянського районного суду Дніпропетровської області від 8 квітня 2015 року у справі № 192/139/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43495041>.

¹³ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

¹⁴ Хачатуров Р.Л. Общая теория юридической ответственности : [монография] / Р.Л. Хачатуров, Д.А. Липинский. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2007. – С. 839.

¹⁵ Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ: рабочий перевод Германского Фонда международного правового сотрудничества и Организации безопасности и сотрудничества в Европе Stand : Desember. – 2003. – 188 с.

¹⁶ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова: с последними изм. и доп. – К. : Lavalat-Info SRL, 2009. – 252 с.

¹⁷ Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakony.ee/index.php?id=8>.

Анотація

У статті аналізуються норми кримінального процесуального законодавства щодо регламентації підстав та процесуальної форми зміни обраного запобіжного заходу на більш жорсткий. Виявлено недоліки правового регулювання цього питання, запропоновано зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України.

Summary

The article analyzes the criminal procedural legislation governing the reasons and procedural form of change of the chosen preventive measure for a tighter one. The shortcomings of legal regulation of this issue are revealed, and amendments to the Criminal Code of Ukraine are proposed.

Використана література:

1. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : [навч. посіб.] / [Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Хабло, О.В. Римарчук]. – 4-те вид., перероб. і доповн. – К. : КНТ, 2016. – 269 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінальний процес : [підручник] / [В.В. Коваленко, Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний]. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.
4. Петрухин И.Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И.Л. Петрухин. – М. : Наука, 1989. – 256 с.
5. Ухвала Костопільського районного суду Рівненської області від 16 грудня 2015 року у справі № 564/702/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55946472>.
6. Заходи забезпечення кримінального провадження : [навч.-практ. посіб.] / [О.І. Богатирьова, А.О. Галай, О.З. Гладун та ін.] ; за заг. ред. В.Т. Маляренка. – К. : Національна академія прокуратури України, 2015. – 310 с.
7. Ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 3 серпня 2016 року у справі №357/8486/16-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59432718>.
8. Ухвала Обухівського районного суду Київської області від 19 серпня 2016 року у справі № 372/5242/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59799314>.
9. Ухвала Солонянського районного суду Дніпропетровської області від 8 квітня 2015 року у справі № 192/139/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43495041>.
10. Хачатуров Р.Л. Общая теория юридической ответственности : [монография] / Р.Л. Хачатуров, Д.А. Липинский. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2007. – 950 с.
11. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ: рабочий перевод Германского Фонда международного правового сотрудничества и Организации безопасности и сотрудничества в Европе Stand : Desember. – 2003. – 188 с.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова: с последними изм. и доп. – К. : Lavalat-Info SRL, 2009. – 252 с.
13. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakony.ee/index.php?id=8>

Руслан Білокінь,
кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ